

Păcat că mii de tone de denunțuri au fost arse în timpul anilor de liberalizare. A dispărut fără urmă întreaga ŒUVRE a unui enorm număr de persoane ce trăiseră o pasionantă perioadă istorică. Desigur, denunțuri vor continua să se scrie și în viitor. Nu însă la o asemenea scară, cu o asemenea revărsare de inteligență și pasiune și cu ingeniozitatea inventivă de atunci. E trist că lucrurile nu se vor mai repeta niciodată!

Dubii

De ce să scrii în forma discreditată moral a denunțului dacă am inventat un alt gen literar de o puritate de cristal, și anume: Raportul Oficial? În acest caz nu mai suntem nevoiți să avem muștrări de conștiință și să suferim (dacă într-adevăr am suferit vreodată) atunci când ni se cere cu amabilitate să scriem un raport despre o excursie, o adunare sau o conversație. Și de fapt nici nu e nevoie să ni se ceară, deoarece știm cu toții că a scrie rapoarte despre orice lucru e datoria noastră sacră. Cum naiba de nu le-a venit ideea asta pe timpul lui Stalin? Explicația e foarte simplă: nu existau îndeajuns de multe mașini de scris și hârtie. Poți scrie denunțuri cu ultimul capăt de creion pe o bucățică de pungă. Rapoartele sunt însă de neconceput fără o coală de hârtie și o mașină de scris.

Noi și Occidentul

Amicul care a fost expulzat dintr-una din capitalele Occidentului a scris în raportul său, după zece ani de trai în Occident, că după ce Europa de Vest va fi fost ocupată de Armata Roșie, în primul rând vor trebui lichidați toți cei care ne-au oferit în mod benevol ajutorul: comuniștii, stângiștii, pacifiștii, neutrii, intelectualii, scriitorii liberali, profesorii, tinerii cu barbă și tot gunoiul de felul ăsta. De ce? Deoarece ei și-ar veni în cele din

urmă în fire și se vor întoarce împotriva noastră. Și în general, fie să ne apere Domnul de prieteni: dușmanii ni-i eliminăm singuri! Pe lângă asta, aviza amicul meu, există o oarecare rațiune în a-ți ocroti dușmanii, în măsura în care poți trage unele foloase de pe urma lor. Dar să ne întoarcem mai bine la teoria raportului.

Raportul

Oamenii sovietici au fost pregătiți să scrie rapoarte despre orice. Este vorba de un element al organizării comuniste a muncii. Rapoarte lunare, rapoarte trimestriale, rapoarte anuale, rapoarte cincinale. Un salariat al institutului nostru, vechi bolșevic, a scris un raport despre întreaga sa viață de la revoluție încoace. Trei mii de pagini cu litere puchinoase. Și-a pus epocalul raport în două plase vechi și soioase și l-a cărat până la biroul de partid, unde le-a spus oficialităților să-l studieze și să tragă învățăminte din el. Secretarul biroului de partid mi-a încredințat mie această nobilă misiune. Într-o jumătate de oră mi-am scris raportul la raportul bătrânului bolșevic, fără să-l fi frunzărit măcar. În anii puterii sovietice (așa suna raportul meu) cel în cauză a consumat atâtea și atâtea tone de pâine și cașă, a băut exact atâtea vedre de votcă, a făcut exact atâtea denunțuri secrete în scris și exact atâtea prin viu grai, a stat exact atâția ani în ședințe și atâția la cozi.

– Râzi de el, mi-a spus Secretarul.

– Ba din contră, îi plâng de milă, i-am răspuns.

– Ce putem să facem? m-a întrebat.

– Îi trimitem autorului o adeverință oficială în care-l informăm că manuscrisul a fost trimis Secției Secrete a Arhivelor Centrale de Partid, i-am spus.

– De ce o adeverință oficială? m-a întrebat Secretarul.

– Pentru ca autorul să o poată înrâma și atârna pe perete alături de cele circa cincizeci de diplome pe care le-a primit de-a lungul întregii sale vieți stupide, i-am răspuns.

– Dar de ce către Secția Secretă?

– Pentru ca să nu ne mai chinuie niciodată cu amintirile lui, i-am răspuns.

– Și cu astea ce facem? m-a întrebat Secretarul arătând spre plasele vechi și soioase în care se afla neprețuita experiență de viață a unei generații întregi.

– La gunoi, am spus.

– Dă-i bătaie, a spus Secretarul, și să-mi trimiți după aia un scurt raport despre ce ai făcut.

Altă dată, mi s-a dat sarcina de „a retușa” rapoartele făcute de membrii unei delegații științifice, participantă la un congres internațional. În delegație fuseseră 50 de persoane, însă au fost făcute 60 de rapoarte. Unii distinși savanți de renume, dorind să-și demonstreze devotamentul, scriseseră câte două. Fiecare raport avea 50 de pagini bătute la mașină. Și ce nu comunicau savanții îndrăgitelor Organe! De exemplu, că l-ar putea face pe un profesor din Apus să treacă de partea noastră publicându-i cărțile în Uniunea Sovietică sau că ar trebui invitat la Moscova directorul unui laborator secret, urmând ca apoi să fie șantajat cu ajutorul unei fete demne de încredere, și așa mai departe.

Rapoartele delegației erau adevărate și instructive. De obicei însă scriem rapoarte nu pentru a recapitula sau a trage învățăminte, ci datorită unei rațiuni mult mai înalte, de ordin mistic. În numele formalismului impus. De aceea, din principiu scriem acolo tot ce știm, ceea ce face practic imposibil de deosebit adevărul de invenție. Și de fapt nici nu e nevoie de asta. Oricum nimeni nu citește rapoartele. În raportul trimestrial am scris odată că am descoperit zece noi particule elementare. Am făcut asta din interes pur științific, pentru a-mi verifica teoria rapoartelor. Directorul secției m-a chemat la el. Eram pe punctul de a începe să cred că teoria mea era greșită. N-ar fi trebuit să-mi fac griji. Raportul meu, mi-a spus Directorul, este prea scurt. N-aș vrea să adaug vreo două pagini? I-am făcut o declarație demagogică: valoarea unui raport, am spus, stă nu în numărul de pagini, ci în ceea ce s-a făcut – potrivit celor scrise în raport.

– Citiți ce am scris, am spus, și comparați cu ce au scris ceilalți.

– Lasă-mă cu poveștile tale, mi-a răspuns calm Directorul. Crezi că ceilalți au muncit mai puțin ca tine?

Și astfel am adăugat două pagini, anunțând că descoperisem metoda de a transforma gunoaiele din Moscova în produse alimentare de calitate extra.

– Bine scris, a spus Directorul punând la dosar raportul meu, alături de teancul celorlalte rapoarte necitite ale colegilor mei. Cine știe să scrie un raport bun lucrează și bine.

Nu vă imaginați însă că raportul este o operație birocratică inutilă. Este un mijloc solid de a integra oamenii în sistemul comunist. Important nu e conținutul, ci numai faptul că raportul există.

Către o psihologie a rapoartelor

E ușor să scrii un raport dacă ai stat degeaba. Ai tot dreptul să folosești nu numai tot ceea ce s-a întâmplat la locul de muncă, dar și orice alt eveniment petrecut în țară sau în cosmos. Ai acest drept pentru că ai participat la tot ceea ce s-a întâmplat în univers. E mai greu să scrii un raport dacă te-ai ținut cât de cât de treabă. Și dacă ai muncit cu adevărat atunci raportul devine o sarcină supraomenească deoarece te vei concentra în mod exclusiv asupra a ceea ce, practic, ai făcut. În realitate, raportul nu va putea fi îmbogățit, nici măcar sub raport lingvistic, iar munca depusă va fi considerată oricum inutilă de colegi. Dar chiar și în primul caz, a scrie cu virtuozitate un raport nu e o calitate înnăscută. E nevoie de un exercițiu de mulți ani înainte de a putea deveni un raportor calificat și de a putea elabora rapoarte de o fluentă mozartiană.

Oricum, opera imaginară pe care am de gând s-o scriu poate fi interpretată ca raportul meu asupra regulilor Artei de a Raporta în Mod Sovietic. Priviți-o vă rog doar așa; nu căutați

în ea adevărul. În același timp, nu-mi acuzați opera de erori. Un raport e un raport și nimic mai mult. E doar o etapă planificată din viață. Raportul meu e consacrat unei lucrări pe care ar fi trebuit s-o fac dar n-am făcut-o, pentru că munca mea este de a n-o face. Așa că voi vorbi despre orice, cu excepția lucrurilor despre care ar trebui să vorbesc. Voi vorbi, de exemplu, de atentatul împotriva președintelui Americii, despre explozia bombei din gara din Bologna, despre o demonstrație pentru pace la Bonn și despre revolta tinerilor din Londra ca și cum eu le-aș fi provocat. Cel mai amuzant lucru este că nu spun lucruri total gratuite, dat fiind că aparțin organizației care, într-un fel sau altul, e amestecată în toate acea, și anume, KGB-ul. Cu alte cuvinte va fi un raport psihologic al unui individ fără psihologie proprie, implantat într-un mediu străin ca parte a unui Plan grandios și uitat apoi la fel de repede ca și Planul.

Despre o metodologie a rapoartelor

Nu căutați vreun înțeles ascuns în cuvintele mele. Vorbesc întotdeauna fără aluzii și parabole spunând tot ce am de spus. N-am timp de înțelesuri ascunse printre rânduri sau de icebergi literare. Când oamenii n-au nimic de spus ei maschează golul a ceea ce spun printr-o falsă strălucire de suprafață, ca și cum ar dispune de argumente mult prea subtile, furnizate de o gândire profundă. Nu numai scriitorii dar și regizorii de film oferă exemple perfecte în acest sens. Aveam un coleg în institutul nostru care era considerat un mare gânditor numai pentru că se dovedise un maestru în „iceberg” și în „printre rânduri”. În momentul în care și-a împins arta până la limita extremă, adică a reușit să se lipsească până și de rândurile între care își plasa ideile sale profunde și chiar și de partea vizibilă, plutitoare a „icebergului” său literar, atunci am reușit să înțelegem că nu era nimic altceva decât un parazit ordinar și un imbecil. Ceea ce nu i-a știrbit cu nimic reputația de mare gânditor. În

ce mă privește „icebergurile” mele literare sunt lipsite de secțiunea subacvatică, iar între rândurile mele nu există „printre rânduri”.

Ca om cu experiență știu că raportul meu nu va fi nicio dată citit. De aceea obiceiul de a mă adresa cititorului e numai un reflex sovietic. Bătrânul bolșevic al cărui raport îl azvârlisem la gunoi se adresa de asemenea unui cititor imaginar: către „Comitetul Central leninist”; către „partidul meu drag”; și către „întreaga umanitate progresistă”. Și a folosit la ceva ori cuiva neprețuita sa experiență de viață? Nu! în condițiile astea ce interes ar putea prezenta spusele celui care nu a putrezit prin închisorile țariste, nu și-a vărsat sângele pe baricade, n-a participat la asaltul Perekopului sau la construirea Komsomolskului, nu și-a dezgolit pieptul în fața mitralierelor dușmane și nu a dat dovadă de spirit novator?

Abordarea creatoare

Pe lângă celelalte, noi, oamenii sovietici, suntem pregătiți să abordăm totul în mod creator. În această ordine de idei îmi amintesc de o întâmplare foarte instructivă. Spionii noștri în Occident furaseră planurile unei mașini-unelte destinată unui proces tehnologic deosebit de complex și sofisticat. În același timp, ei pusese ră mâna și pe piesele componente. A fost format un colectiv de lucru special care să dea de capăt modului de funcționare. Instanțele superioare erau deosebit de interesate deoarece mașina urma să fie folosită în producția de tancuri. Colectivului i s-a dat dispoziție să-și îndeplinească sarcina prin utilizarea rațională a resurselor și să dea dovadă de spirit creator și inovator. Așa că inovațiile n-au lipsit, încă de la prima asamblare cinci piese deveniseră inutile. Mașina lucra fără ele. A fost demontată și asamblată din nou. De data asta au rămas pe dinafară zece piese. Mașina continua să lucreze. O nouă demontare și o nouă asamblare. Douăzeci de piese. Mașina

continua să lucreze. Bineînțeles că n-au lipsit exclamațiile batjocoritoare la adresa tehnologiei occidentale. Apoi, cineva a lansat ideea că după alte cinci demontări și asamblări succesive mașina va lucra fără piese. O descoperire senzațională! Tovarășii de colectiv l-au privit cu suspiciune pe susținătorul hiper-raționalizării și au hotărât să se mulțumească cu triumful de până atunci. S-a raportat conducerii că, drept rezultat al unui remarcabil efort creator, colectivul a simplificat în mod considerabil construcția excesiv de complicată a mașinii. Din acel moment, mașina a început să execute cele mai primitive și mai grosolane operațiuni, iar după o lună s-a stricat de tot și pentru totdeauna. Între timp însă instanțele superioare își pierduseră interesul. Firmele occidentale începuseră să ne vândă piese de tancuri gata făcute, așa că mașina nu-și mai avea rostul.

Un caz și mai instructiv s-a petrecut la „Școala Lenin”, unde sunt pregătiți spionii noștri, conducătorii partidelor comuniste și viitori funcționari guvernamentali pro-sovietici pentru țările occidentale. Unul din elevi, din dorința de a ne face pe plac a luat în serios conceptul „abordării creatoare” și a început să debiteze asemenea tâmpenii, încât s-a pus problema închiderii școlii, care ar fi devenit o pepinieră a eurocomunismului. Acest comunist din Occident, deși comunist, nu era mai puțin occidental, așa că nu putea să înțeleagă esența „abordării creatoare”. Iar la o ședință secretă a Comitetului Central la care a fost examinată conduita condamnabilă a comuniștilor din Occident, secretarul pentru ideologie a afirmat că la originea greșelilor lor stă inabilitatea de a percepe conceptul „abordării creatoare” în mod creator.

Când m-au trimis aici, tovarășii din Organe mi-au ordonat, între altele, să abordez în mod creator misiunea mea. Ca om sovietic am înțeles adevăratul sens al cuvintelor de rămas bun: stai ușor și nu fă exces de zel. Cât despre creativitate, ea îmi folosește cu adevărat la scrierea raportului. Scris cu dexteritate, cel mai prost raport este cu mult mai interesant decât cea mai eficientă acțiune dacă face dovada competenței nu la

nivelul fondului, ci la nivelul formei. Aici, în comparație cu lucrurile pe care le pot spune, adevărata mea viață e groaznic de plicticoasă și deprimantă. Imaginați-vă unde s-ar ajunge dacă ar fi posibil să scriem rapoarte despre călătoria pe lumea cealaltă!

Micul tratat științific

Dar poate că ar fi mai bine să scriu un mic tratat științific? Sunt doar om de știință, nu? E adevărat că, atât eu, cât și colegii mei am servit țelurilor complet neștiințifice ale Comitetului Central și KGB-ului. Da, dar am făcut-o într-o manieră pe de-a întregul științifică. Să luăm de exemplu decizia luată de ei de a distruge mișcarea dizidentă, lucru care s-a dovedit a nu fi chiar așa de simplu. Sarcina noastră a constat în a dezvolta o justificare teoretică a sufocării dizidenței și de a elabora măsuri efective în acest sens. Nu trebuie să vă imaginați că a fost o treabă ușoară sau că pe parcurs n-au apărut conflicte. Și în acest domeniu de activitate, marcantele descoperiri științifice survin în urma unor lupte crâncene. Inițial, propunerea de discreditare a dizidenților în ochii Occidentului, prin trimiterea lor în exil în Occident, a fost prost primită. Apoi și-a făcut drum la instanțele superioare, pentru ca în cele din urmă Biroul Politic să și-o însușească. Dar câtă energie cheltuită pentru ca să ajungem acolo! Câte victime! În paranteză fie spus, numărul victimelor luptei pentru cel mai eficient mod de a pune pumnul-gură dizidenților a depășit cu mult numărul victimelor din rândul dizidenței.

Și câte eforturi și cât talent am cheltuit eu însumi pentru a concepe diverse planuri de acest fel! Am desenat grafice, am alcătuit tabele, am descoperit formule și am verificat teoreme. Potrivit acestor formule, de exemplu, rezulta că apariția unui critic al regimului ar fi dăunătoare pentru regim, dar nu prea mult. Doi critici era deja mai grav. Însă nu de două ori

mai grav; numai o dată și opt zecimi. 20 de critici avantajează regimul mai mult decât cinci, dat fiind că poți conta în mare măsură chiar pe dizidenți în lupta împotriva dizidenților. E de ajuns să ai trei critici că încep să se mănânce unul pe altul. Cu zece critici, regimul a devenit deja un pretext pentru ciomăgeală reciprocă. Cel puțin unul din trei ajută KGB-ul. Și cel puțin cinci din zece pot fi priviți drept informatori voluntari ai Organelor. Nu cred că trebuie să vorbesc de câți informatori plătiți pot fi infiltrați în astfel de grupuri. E adevărat însă că pe măsură ce numărul criticilor regimului crește, apar consecințe neprevăzute. Cel mai important este că acei ce critică regimul încep să intre în competiție cu apologeții săi în înțelegerea regimului însuși. Secretarului cu ideologia din Comitetul Central i s-a vărsat fierea aflând știrea că un critic exilat din Occident a declarat sistemul sovietic drept stabil.

– Ticălosul ăsta! a urlat Secretarul. Noi, adevărații marxist-leniniști, noi pretindem că sistemul sovietic e stabil. Și vine acum trădătorul ăsta dezgustător și are nerușinarea să demonstreze că sistemul nostru sovietic e stabil!

Guvernanții noștri îi urăsc pe criticii regimului, nu pentru că ei ar submina regimul (nici o critică nu-l subminează, îl întărește doar!), ci pentru că cei ce critică regimul uzurpă inalienabila prerogativă a celor mai puternici lideri sovietici: de a critica modul de viață sovietic.

Desigur, pentru mine, în situația mea, un mic tratat științific ar fi cea mai bună soluție. Dar n-am bani pentru grafice și tabele; la Moscova le făceam pe banii statului.

Îndoieli

Ce titlu să-i dau romanului-denuț-raport-mic-tratat? Nu considerați că este vorba de o problemă secundară. E momentul să dau din nou un exemplu instructiv. Un anumit specialist moscovit în problemele comunismului științific s-a decis

brusc să dezvăluie lumii într-o carte despre ce este vorba cu adevărat. N-a putut-o începe însă pentru că își irosise forțele încercând să rezolve dilema titlului – ce ar fi mai bine: „Cerul și bolovanul” sau „Bolovanul și cerul?” Așa că a ajuns în Occident fără revelatoarea sa carte, ceea ce i-a provocat o groază de neajunsuri. Încă n-a găsit o slujbă bună, deși toată lumea știe că lucrează pentru KGB. Ciudat, nu-i așa? Un agent sovietic șomer! Occidentul a început să nu mai știe să se poarte. E timpul să-l chemăm la ordine.

Amintindu-mi trista soartă a celui care dorise să dezvăluie secretele comunismului științific, m-am decis să amân problema titlului. Cine știe, poate n-am să scriu nimic și atunci această spinoasă problemă va dispărea de la sine. S-a ivit însă o altă dilemă nu mai puțin dificilă: cui îi voi dedica opera mea nescrisă? Răposatei mele mame sau partidului? Ultimului Congres sau viitoarei ședințe a Comitetului Central? Iubitului popor sovietic sau detestatei mele foste soții? Pușinelor victime ale regimului sau nenumăraților mei tovarăși de beție? În final m-am decis asupra variantei patriotice: „Dedic această carte, nouă, cercetașilor sovietici aflați departe de Patrie”.

O minunată dedicație. Foarte sinceră. Ce-ar fi însă dacă mă vor înțelege greșit? Îndoiala este caracteristica noastră de stat (nu cea națională). Îndoielile ne încearcă ori de câte ori începem ceva sau, dacă am și început, în timp ce ducem acel lucru până la capăt. Iar dacă sfârșim ceva, tot îndoielile ne-au împiedicat să ne oprim la timp.

Asta-i cauza pentru care, de exemplu, ne-am repezit către Oceanul Indian însă ne-am oprit la jumătatea drumului în Afganistan, pretinzând că vrem să punem capăt mașinațiilor imperialiștilor americani și să ajutăm guvernul legal la putere să pună ceva ordine în țară. Și am făcut-o atât de prost încât mașinațiile imperialiștilor americani și dezordinile s-au înmulțit de la o zi la alta. Și n-avem cum ieși din impas.

Răposata mea mamă a încercat de trei ori să avorteze: a înghițit un kilogram de chinină, și-a opărit picioarele cu apă

clocotită în cinci rânduri și a mai făcut o seamă de lucruri, totul în tentativa zadarnică de a împiedica venirea mea pe lume. Când s-a convins că eforturile sunt inutile a declarat că maternitatea este pentru ea cea mai mare binecuvântare a vieții. După aceea, până la moarte n-a obosit să-mi repete că dacă ar fi știut că am să devin un egoist atât de lipsit de inimă ar fi avortat. Occidentul s-a molipsit și el de boala noastră: literalmente epuizat de propriile dubii, a sfârșit prin a presupune că angajamentele și apelurile privind dezarmarea ale perfizilor lideri sovietici sunt cu adevărat sincere.

Raționând astfel am luat hotărârea: lasă-i să-mi înțeleagă greșit dedicația, pentru că ar fi mai rău dacă ar interpreta-o corect. Vă puteți imagina ce s-ar întâmpla dacă Occidentul ar desluși intențiile sovietice în Afganistan? S-ar scăpa cu toții în pantaloni cu o asemenea înfricoșătoare forță că n-ar mai fi de trăit din cauza mirosului sufocant. Să lăsăm îndoielile! Occidentul nu va interpreta corect dedicația. N-ar îndrăzni s-o facă. Iar oamenii noștri știu despre ce-i vorba și fără interpretări.

Faptul că noi suntem cei cărora dedic această carte simplifică problema. Așa cum spunea tatăl meu vitreg (director al unui mare cimitir din suburbiile Moscovei): important e epitaful, morți se mai găsesc.²

Despre ieșirea la ocean

De problema ieșirii la Oceanul Indian ne-am preocupat încă din timpul lui Hrușciiov. E adevărat că de o manieră mai mult visătoare decât realistă. La urma urmei, în timpul lui Petru³ ne-am croit drum la mare așa că acum a sosit vremea

² Aluzie la zicala: Importantă e legea, criminali se mai găsesc. (n.t.)

³ Petru I (Petru cel Mare) țar (1682-1721) și împărat (1721-1725) al Rusiei a fondat Petersburgul la Marea Baltică la 1703. (n.t.)

să ne croim drum la ocean. Am uitat că avem acces la oceanele lumii de-a lungul unei coaste care se întinde pe zeci de mii de kilometri. Asta nu contează, pentru că acolo e frig. Avem nevoie de un ocean cald și cel Indian ar fi cel mai potrivit. Britanicii s-au folosit îndeajuns de India și alte țări din Est; acum ne-a venit și nouă rândul. N-am știut la timpul potrivit că problema era mai simplă decât credeam, pentru că nimeni nu s-a obosit să se uite pe o hartă. Credeam că drumul spre ocean trece prin Altai, Pamir și Himalaia. S-a dovedit însă că era doar ceva mai departe de Soci și mult mai accesibil decât Sociul. Ce păcat că nu ne-a arătat nimeni un atlas! N-ar mai fi avut loc criza din Iran. Și n-ar mai fi fost nici picior de arab pe-acolo. În trecut fie zis, nici nu se înțelege de unde au venit așa deodată.

La urma urmelor am ieșit totuși la un ocean cald. E drept că puțin mai la vale, pe coasta Americii; în Cuba.

Noi și Occidentul

Cu câțiva ani în urmă, unul din funcționarii unei ambasade occidentale era postat în permanență lângă zidul Kremlinului. Printre îndatoririle sale se afla și sarcina de a supraveghea limuzinele guvernamentale care intrau și ieșeau. Specialiștii kremlinologi occidentali analizau aceste informații și emiteau generalități profunde privind „politica Kremlinului”. În același timp, un agent KGB avea misiunea de a-l confuziona pe observatorul occidental. La anumite ore și într-o anumită ordine, el programa intrările și ieșirile unor falși „Brejnevi”, „Suslovi”, „Gromîci” și a altor lideri sovietici. Agentul KGB râdea cu lacrimi când povestea despre manipulările sale. Într-o zi el a lăsat să intre trei „Brejnev” și a lăsat să iasă cinci. Mă întreb cum au rezolvat kremlinologii occidentali această enigmă.